

УДК 32.008.342.1

Матриця національної політичної культури: соціетальний підхід

Олег Рудакевич,

кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії та політології
Тернопільського національного
економічного університету

У статті розкрито сутність соціетального підходу до формування матриці національної політичної культури. Охарактеризовано різновиди політико-культурних матриць, що використовуються в пізнавальному процесі, та розкрито основний зміст матриці української політичної культури.

Ключові слова: нація, національна політична культура, матриця національної політичної культури, соціетальний підхід.

The essence of societal approach to formation of matrix of national political culture is revealed in the article. Varieties of political and cultural matrixes that are used in cognitive process are characterized; the main content of the matrix of the Ukrainian political culture is disclosed.

Keywords: nation, national political culture, matrix of national political culture, societal approach.

Дослідження національної політичної культури як складного та багатогранного явища і процесу вимагає вироблення способів узагальнення отриманих результатів. Останні повинні володіти евристичним потенціалом для подальшого осмислення політико-культурних феноменів, зокрема, бути передумовою для проведення компаративного аналізу та типології політичних культур. Серед такого роду методик, важливу роль відіграє формування матриць політичної культури.

До матричного узагальнення та моделювання вдавалися, як відомо, фундатори базової концепції політичної культури – Г. Алмонд та С. Верба. «Ми, – зазначали вони у «Громадянській культурі», – можемо об'єднати

те, що говорилося досі про окремі орієнтації відносно політики у простій матриці 5 на 4» [1]. Цією матрицею є таблиця під назвою «Типи політичної культури» у якій наведені сутнісні ознаки патріархальної, підданської та активістської культур.

Послідовники Г. Алмонда та С. Верби творчо розвивали засади піонерських моделей політичної культури. Серед такого роду спроб слід відзначити напрацювання нідерландських дослідників Ф. Хюнкса та Ф. Хіксурса, які запровадили нові критерії виділення патернів політичних орієнтацій: «суб'єктивний політичний інтерес» (високий, середній, низький) як орієнтація на політичну систему суспільства в цілому; «політична довіра» (висока, низька) як вияв орієнтації на «вихід» політичної системи; «участь в політичних акціях» (висока, низька) як орієнтація політичного актора на себе. Це дало можливість виділити не три, а дев'ять типів політичної культури (чи субкультур): приходську (парохіальну), підкорення, спостереження, громадянську, громадянську патрисипаторну, участі, клієнтську, автономну і протестну [2].

Суб'єктивістсько-індивідуалістичну методологію можна й далі вдосконалювати, однак вона має обмежений пізнавальний потенціал щодо дослідження національної політичної культури. Це пов'язано перш за все з тим, що даний підхід не аналізує колективні політичні орієнтації, які виявляються у національних цінностях, традиціях, символах, міфах, ідеях тощо. При цьому вона не розкриває специфіки нації як суб'єкта (творця), носія та користувача політичної культури. У ній характеризуються лише індивідуальні політичні орієнтації, що дозволяє з'ясувати зацікавлення громадян політикою, рівень політичної довіри, політичну компетентність, політичну участь тощо, безвідносно до типу спільноти, до якої належать політичні актори.

Мета даної статті – обґрунтувати методологію формування соціетальної матриці національної політичної культури та розкрити зміст основних загальнонаціональних форм сучасної української політичної культури.

Термін «матриця» (нім. *Matrize* < лат. *matrix* – матка, джерело, початок) вживається в різних сферах людської діяльності: у техніці – одна з основних частин штампу; у поліграфії – форма для відливання літер; у системі числення – математичний об'єкт, записаний здебільшого у вигляді прямокутної таблиці, заповненої числами, алгебраїчними виразами тощо [3]. Поняття матриці нині все активніше впроваджується у різноманітні сфери суспільного життя та суспільствознавчі науки. Цьому певною мірою сприяв вихід на екрани світу фантастичного кінобойовика «Матриця: перезавантаження / *The Matrix Reloaded*» (2003).

У наукових та публіцистичних творах все частіше появляються заголовки із словом «матриця», наприклад, тема дисертації: «Матриця місцевого самоврядування в Україні: моделювання, можливості, прогнозування»; стаття «Українська матриця: перезавантаження» тощо. Сенс терміну «матриця» у названих та інших публікаціях полягає у тому,

що йдеться про програму чи модель життєдіяльності людських спільнот, яка впроваджена певними силами за певних умов. «Перезавантаження матриці» – це зміна програми функціонування соціальної системи з метою зміни способу життя людей та управління ними.

У суспільствознавстві матричне моделювання використовується у порівняльних дослідженнях ментальності, культури та суспільних інститутів. Так, «особливості впливу основних типів культурної ментальності на інститути господарювання» знайшли вираження у теорії інституційних матриць, запропонованої російською дослідницею С. Кирдіною. У матрицях С. Кирдіної, за аналогією з математичними матрицями табличної форми, по вертикалі розглядаються комплекс інституційних структур (ідеологія, взаємини особи і суспільства, спосіб визначення суспільних пріоритетів, спосіб вираження інтересів членів спільноти тощо), а по горизонталі – цивілізації: Східна, Західна тощо [4]. Співставлення цивілізаційних інституційних матриць дає змогу виявити їх сутнісні риси, передбачати характер взаємин народів, виявляти соціуми зі змішаною ментальністю, тенденції культурних трансформацій тощо.

Є очевидним, що поняття матриці як програми функціонування соціальних систем співзвучне поняттю культури, яка представляє собою сукупність елементів у яких зосереджена важлива інформація про ефективні способи життєдіяльності людських спільнот.

На нашу думку, для представлення основних рис політичної культури тієї чи іншої нації, слід визначити зміст і особливості соціетальних складових цієї культури, що впливають на найбільш значимі політичні явища і процеси національного життя. У якості основних соціетальних форм національної політичної культури виділяємо такі: 1) політична ментальність нації, її архетипи; 2) соціально-політична онтологія; 3) політичні цінності та ідеали; 4) політичні принципи і норми; 5) національні політичні традиції; 6) політичні міфи; 7) політичні стереотипи; 8) національні політичні символи; 9) традиційні політичні інститути; 10) національна ідентичність; 11) національна ідеологія; 12) ідея нації та національна ідея. Серед об'єктів політико-культурного впливу зазначених елементів основними, на наш погляд, є нація як етнополітична спільнота та національна держава, хоч більш повна характеристика національної політичної культури вимагає з'ясування її детермінуючої дії щодо таких макрополітичних явищ і процесів як члени нації, їх політичні права, свободи, обов'язки та політична діяльність; громадянське суспільство, його політична участь; політичний режим як функціональна характеристика політичної системи нації; внутрішня політика держави й інших суб'єктів історичної творчості; зовнішня політика країни.

Щоб проаналізувати колективні політико-культурні форми нації, спрямовані на ті чи інші політичні об'єкти та процеси, на першому етапі дослідження необхідно з'ясувати історію формування, сутнісні риси, особливості структури і функцій кожної із соціетальних складових

національної політичної культури. На другому етапі – розглянути як дана культурна форма впливає на перебіг політичних процесів.

Якщо у першому випадку виявляється сформованість та укоріненість культурної форми в даному національному соціумі, рівень її розвитку, її внутрішній зміст, то у другому – функціональні властивості та результат (наслідок) виконання соціального призначення. При цьому, слід з'ясувати поширення даної соціетальної форми в регіонах країни, вплив на її реалізацію ментальних особливостей та історичного минулого краю, рівень загальної культури, в першу чергу освіти, стану економіки та соціальної сфери, кліматичних умов тощо. Можуть бути використані емпіричні дані, здобуті в соціологічних дослідженнях, політичних та інших моніторингових, висновків експертів, дані статистичних органів тощо. Важливе значення має з'ясування відповідності соціетальних культурних форм імперативам національної політичної культури та сформованість їх інфраструктури.

У зведеному вигляді матриця національної політичної культури матиме вигляд таблиці, по вертикалі якої розташовані основні соціетальні культурні форми, а по горизонталі – об'єкти політико-культурного впливу. У табличні ніші вписуються найбільш характерні, базові параметри соціетальних складових політичної культури, які стосуються відповідного політичного об'єкта.

У математиці допускається додавання, віднімання та множення матричних величин. Політико-культурні матриці фіксують якісні характеристики явищ і процесів, над якими безпосередні математичні операції неможливі. Ці характеристики як сутнісні риси політичної культури можна використовувати для порівняльного аналізу національних культур, що дозволяє виявити схожі та відмінні культурні форми національних політичних систем. У майбутньому, коли будуть розроблені кількісні параметри емпіричних показників соціетальних елементів національної політичної культури, можна буде використовувати і математичні засоби аналізу політичної культури, як це має місце у використанні методів етнометрії в дослідженнях ментальних рис народів і цивілізацій [5].

Слід також врахувати той факт, що національна політична культура, як правило, буде представлена рядом політико-культурних матриць: матрицею офіційної чи фактично домінуючої політичної культури, матрицями політичних субкультур, політико-культурних фрагментів та контркультурних систем. Як культурні фрагменти, так і субкультури ідеологічних, конфесійних, етнічних, демографічних та регіональних груп населення можуть відрізнитися поглядами на тип (модель) нації, що оптимальна для даного складу населення держави (етнічна, політична чи змішана – етногромадянська), на тип держави (національна чи імперська; суверенна і незалежна чи союзна в складі федерації або конфедерації), на вектори внутрішньої політики (курс на ліберальну, комуністичну (соціалістичну) чи іншу модель економічного та суспільно-політичного

ладу), на зовнішню політику (східний чи західний вектори) тощо.

Ще одна група політико-культурних матриць стосується часових зрізів політичних субкультур, таких як політична культура суверенних епох національного буття, культура національно-визвольної боротьби народу, і, зрештою, нова політична культура суверенної нації і держави, яка формується на основі сучасного досвіду політичного життя. Маючи хрономатриці політичної культури народу, можна цілеспрямовано аналізувати їх сучасний стан і трансформаційні тенденції, проектувати бажані моделі політичної культури, які допоможуть спрямувати у певне русло політичну соціалізацію населення країни.

Сформуємо базовий фрагмент матриці політичної культури української нації, який виражає зміст соціетальних складових політичної культури, що спрямовані на такі об'єкти політико-культурного впливу як українська національна спільнота та українська національна держава. При цьому скористаємось оцінками сутнісних рис та основного змісту політичної культури українців, що наявні у вітчизняній науковій літературі [6; 7; 8], у тому числі в публікаціях автора цієї статті [9–16] (див. табл. 1).

Таблиця 1

**Матриця української національної політичної культури
(соціетальні культурні форми, зорієнтовані на націю
та національну державу)**

Зміст соціетальних форм політичної культури, об'єктом впливу яких є національна спільнота	Зміст соціетальних форм політичної культури, об'єктом впливу яких є національна держава
1. Політична ментальність	
<p>Українці за своїм психологічним складом – народ західного, європейського типу. З Європою їх найбільше пов'язує індивідуалізм, що виявляється у визнанні самоцінності особи та її суспільної ролі. Це обумовлює повагу до прав людини і толерантність, що є основою демократизму українського народу.</p> <p>Ментальність українців має фрагментарний характер, що зумовлено тривалим входженням частин країни до різних держав. Східним регіонам у значній мірі властиві ознаки східної цивілізації, основною рисою якої є общинність, підпорядкування особи колективу, що породжує авторитарний характер суспільних відносин.</p>	<p>Український індивідуалізм є інтровертним, егоїстичним та анархічним. Часто це виявляється в різних формах відцентрового, партикулярного прагнення до особистої свободи без належного стремління до державності, коли бракує ясних цілей, достатньої стійкості, дисципліни і організованості; життя за принципом «сам собі пан».</p> <p>Перевага емоційно-почуттєвого над розумом і волею при вирішенні політичних проблем.</p> <p>Прищеплений іноземними авторитарними режимами патерналізм.</p>

**Матриця національної політичної культури:
соціетальний підхід**

Олег Рудакевич

Зміст соціетальних форм політичної культури, об'єктом впливу яких є національна спільнота	Зміст соціетальних форм політичної культури, об'єктом впливу яких є національна держава
2. Соціально-політична онтологія	
<p>Переважає етнічне розуміння нації як спільноти, що має спільних предків, спільну історичну долю, мову, спільну культуру, господарське життя тощо.</p> <p>За сприятливих умов нація розбудовує свою державність, яка забезпечує незалежне, вільне та заможне життя народу.</p>	<p>Держава – від слова «держати», мати владу над людьми (народом), здійснювати правління.</p> <p>Держава як «країна»: територія на якій живе народ і функціонує централізована влада, що регулює суспільні відносини, захищає спільноту, простір її життєдіяльності.</p>
3. Політичні цінності та ідеали	
<p>Людина, її свобода і щастя є найвищою цінністю українського суспільства.</p> <p>Національна єдність, міжетнічний та міжконфесійний мир і злагода, національна свобода та суверенітет.</p> <p>Правдива історія, національна культура, українська мова.</p>	<p>Ідеал суверенної, незалежної, соборної, демократичної, соціальної та правової національної держави.</p> <p>Демократичне врядування, права та свободи людини і громадянина.</p> <p>Українська держава як повноправний член європейської спільноти.</p>
4. Політичні принципи і норми	
<p>Принципи народного (національного) суверенітету та конституціоналізму.</p> <p>Політичний та ідеологічний плюралізм.</p> <p>Істотна роль моральних засад у політичному житті.</p>	<p>Принцип виборності, змінності та підконтрольності влади.</p> <p>Принцип поділу державної влади на законодавчу, виконавчу і судову.</p> <p>Правовий нігілізм в середовищі еліти та народного загалу.</p>
5. Політичні традиції	
<p>Традиція самовідданої боротьби за свободу і незалежність українського народу.</p> <p>Поєднання демократичних засад суспільного життя з проявами анархії та охлократії, розпороченість національних політичних сил, їх взаємне поборювання, заідеологізованість політичного мислення, протистояння Сходу і Заходу країни, схильність надіятися не стільки на власні сили, як на зовнішнє сприяння.</p>	<p>Республіканська традиція: українські політичні утворення, починаючи із Запорозького козацтва та Гетьманської держави, розбудовувались на засадах демократії та республіканської форми державного правління.</p> <p>Недовіра до державної влади, огульна критика її діяльності, дистанціювання від неї.</p> <p>Традиція опозиції регіональних влад до політичного центру.</p>

Зміст соцістальних форм політичної культури, об'єктом впливу яких є національна спільнота	Зміст соцістальних форм політичної культури, об'єктом впливу яких є національна держава
6. Політичні стереотипи	
<p>Українці – прадавня нація, демократичний, толерантний, працьовитий, високоморальний народ.</p> <p>«Східняки» – вкрай зрусифіковані українці.</p> <p>«Західняки» – бандерівці, націоналісти.</p> <p>Українці – ментально та цивілізаційно розколотий народ.</p>	<p>Україна – демократична держава.</p> <p>Українці особисті інтереси ставлять вище державних.</p> <p>Державні чиновники дбають не так про країну, як про своє особисте благо.</p>
7. Національні політичні міфи	
<p>Міф про козацький народ та про козака як першоджерела української окремішності та унікальності.</p> <p>Міф про селянський характер та поліетнічність української нації.</p> <p>Міф про те, що в Україні національна ідея «не спрацювала».</p>	<p>Українці – народ із давніми державницькими традиціями.</p> <p>Українці – демократична європейська держава.</p> <p>Міф про «сильну руку» як запоруку утвердження української держави.</p>
8. Національні політичні символи	
<p>Національний гімн «Ще не вмерла України і Слава і Воля» як вираз патріотичних почуттів та заклик до відродження нації.</p> <p>Т. Г. Шевченко (ім'я та прізвище, портрет, пам'ятник) – символ високої духовності та жертвовної боротьби за свободу народу, БАТЬКО новітньої української нації.</p> <p>Столичний Майдан Незалежності – символ вищих національних цінностей – <i>свободи та суверенного буття</i>, протесту проти поневолення народу та узурпації влади недемократичними силами.</p>	<p>Герб України – Тризуб: вказує на давнє історичне коріння української державності, яка існує з часів Київської Русі.</p> <p>Тризуб як монограма слова «воля» – своєрідний заклик до боротьби та відстоювання свободи і незалежності України.</p> <p>Синьо-жовтий національний (державний) прапор. Символізує синє безхмарне небо як прагнення народу до мирного життя та жовто-золотисті лани як уособлення добробуту й благополуччя співгромадян.</p>
9. Традиційні політичні інститути	
<p>Український конституціоналізм, який бере початок з Конституції гетьмана П. Орлика (1710 р.) та включає в сферу регулювання не лише державне, а й суспільне життя.</p> <p>Антиінституційність української політичної традиції, що проявляється в анархічних настановах.</p> <p>Більша довіра до місцевих, регіональних соціальних формувань, ніж до загальнонаціональних інституцій.</p>	<p>Республіканська форма державного правління та унітарна форма устрою держави.</p> <p>Традиція місцевого самоврядування, зокрема на основі Магдебурзького права.</p> <p>Непотизм (у народі «кумівство»), корупція, домінування клієнтарно-патронажних відносин, патримоніалізм та неопартимоніалізм.</p>

**Матриця національної політичної культури:
соціетальний підхід**

Олег Рудакевич

Зміст соціетальних форм політичної культури, об'єктом впливу яких є національна спільнота	Зміст соціетальних форм політичної культури, об'єктом впливу яких є національна держава
10. Національна ідентичність	
<p>В основі національної ідентичності – етнічне трактування нації (ідентифікація українців за походженням, ментальними настановами, елементами історичної пам'яті, мовою та віросповіданням).</p> <p>В Україні почала формуватися ідентичність модерної української нації, яка об'єднає представників усіх етносів, що проживають в Україні.</p>	<p>Українці – це особи, які прагнуть розбудувати суверенну національну державу.</p> <p>Громадянська ідентичність є слабкою, хоч помітно зростає.</p> <p>Українській національній ідентичності протистоїть радянська ідентичність, яка властива значній частині громадян держави.</p>
11. Національна ідеологія	
<p>Українська національна ідеологія як складова національної свідомості, є істотно відмінна в різних політичних сил:</p> <ul style="list-style-type: none"> - національні-демократи виступають за розбудову етногромадянської нації на основі культурних традицій українського етносу; - націоналісти вважають, що слід зосередити увагу на відродженні української етнічної нації; - ліберали на перше місце ставлять права людини, а тому вважають за потрібне формувати політичну (громадянську) модель нації на засадах мультикультуралізму; - комуністи наполягають на необхідності боротьби за соціалістичну націю в якій культура буде соціалістичною за змістом і лише за формою національною. 	<p>В Україні, згідно з Конституцією, жодна з ідеологій не може бути визнана державною та обов'язковою, оскільки діє принцип політичної та ідеологічної багатоманітності.</p> <p>Хоч українська держава не визначається Конституцією як національна, але дух і конкретні норми цього документа свідчать, що Україна як держава постала завдяки історичній боротьбі українського етносу в союзі з іншими національностями за власну державність.</p> <p>Українська держава забезпечує рівні громадянські права усім національностям, які населяють державу та забезпечує умови для задоволення культурних та інших потреб усіх етнічних груп.</p>
12. Ідея нації та національна ідея	
<p>У сучасному українському суспільстві конкурує ряд варіантів ідеї модерної української нації: етнічна, етнополітична та політична.</p> <p>Українська національна ідея – це ідея щасливого життя на своїй, Богом даній землі, основою якого є мир, злагода та жертвна праця на благо Батьківщини.</p> <p>Місія української нації – нести світові ідеали миру, гуманізму, справедливості та народовладдя.</p>	<p>Ідея національної держави: вільне та заможне життя можливе лише у власній суверенній національній державі.</p> <p>Державна безпека та зростання ролі українців у світі можливі в тісному союзі з іншими слов'янськими народами.</p> <p>Пріоритетною ідеєю сучасної української держави є входження в Європейський Союз.</p>

Підсумовуючи сказане, можна зробити висновок, що матричне моделювання національних політичних культур, розроблене на основі соціетального підходу, має істотний пізнавальний потенціал. Крім з'ясування сутнісних рис відповідної політичної культури, воно є ефективним засобом порівняльного аналізу національних культур, їх субкультур, а також співставлення часових зрізів політико-культурної сфери народу.

Наведений фрагмент матриці української політичної культури засвідчує її в основному європейський, демократичний характер, хоч і виявляє суперечливі риси, пов'язані з тривалим несuverенним буттям українського народу та перехідним станом сучасного українського суспільства.

Подальше розкриття евристичного потенціалу матричної методики аналізу національної політичної культури має спрямовуватись на вироблення оптимального співвідношення основних показників такого моделювання, формування методів нагромадження та аналізу емпіричних даних, необхідних для розкриття змісту соціетальних форм національної політичної культури.

Література:

1. **Almond G. A.** The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations / G. A. Almond, S. Verba. – Princeton: Princeton University Press, 1963. – P. 15.

2. **Heunks F.** Political culture 1960–1990 / F. Heunks, F. Hiksloops // De Moor R. (ed.). Values in Western Societies. – Tiburg, 1995. – P. 77–78.

3. Сучасний словник іншомовних слів: Близько 20 тис. слів і словосполучень / Уклали: О. І. Скопенко, Т. В. Цимбалюк. – К.: Довіра, 2006. – С. 440.

4. **Кирдина С. Г.** Институциональные матрицы и развитие России / С. Г. Кирдина. – М.: ТЕИС, 2000. – С. 177–178.

5. **Hofstede G.** Culture's Consequences; Inteptrational Differences in Work-Related Values / G. Hofstede. – L.: Deverly Hills, 1980.

6. **Литвин В.** Політична культура українського суспільства: традиції і сучасність / В. Литвин [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://cn.com.ua/№206/politics/view/view.html>.

7. **Нагорна Л. П.** Політична культура українського народу: історична ретроспектива і сучасні реалії / Л. П. Нагорна. – К.: Стило, 1998. – 278 с.

8. Политическая культура населения Украины (результаты социологических исследований). Ответ. ред. Ю. Н. Пахомов, Е. И. Головаха – К.: Наукова думка, 1993. – 135 с.

9. **Рудакевич О.** Ментальність та політична культура української нації / О. Рудакевич // Розбудова держави. – 1995. – № 10. – С. 26–30.

10. **Рудакевич О.** Єдність національної та модерністської ідей у трансформації українського суспільства / О. Рудакевич // Вісник Української Академії державного управління при Президентові України – 1997. – № 1. – С. 108–117.

11. **Рудакевич О. М.** Міфологія в системі національної політичної культури / О. М. Рудакевич // – Нова парадигма: [журнал наукових праць] / Голов. ред. В. П. Бех; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова; Творче об'єднання «Нова парадигма». – Вип. 83. – К., 2009. – С. 70–78.

12. **Рудакевич О. М.** Національні політичні стереотипи (теоретико-методологічні засади дослідження / О. М. Рудакевич // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: політологія, соціологія, філософія. Випуск 11. – Ужгород, 2009. – С. 193–197.

13. **Рудакевич О. М.** Взаємозв'язок національної ідентичності та культури в націєтворчому процесі / О. М. Рудакевич // Грані. – 2009. – № 3. – С. 155–159.

14. **Рудакевич О. М.** Особливості інституційних компонентів сучасної української політичної культури / О. М. Рудакевич // Грані. – 2009. – № 3. – С. 136–140.

15. **Рудакевич О. М.** Традиції як базовий елемент національної політичної культури / О. М. Рудакевич. – Політологічний вісник. Зб-к наук. праць. – К.: «ІНТАС», 2010. – Вип. 49. – С. 291–299.

16. **Рудакевич О. М.** Національна політична культура: теорія, методологія, український досвід / О. М. Рудакевич. – Тернопіль: ТНЕУ, вид-во «Економічна думка», 2010. – С. 262–415.